

Ми — протяг золотий в історії держав

Романі Я

РОМСЬКА НАРОДНА ГАЗЕТА
МАНУШЕНГЕРО РОМАНО НЕВІПЕ
№16 (28), вівторок, 19 грудня 2000 року

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

ФРАНЦУЗЬКІ КОЛЕГИ ДІЛЯТЬСЯ ДОСВІДОМ

«Портрет у журналістиці» - тема семінару, котрий тривав з 5-го по 8-ме грудня цр. у столиці нашої країни - Києві.

Організаторами зустрічі були Інститут масової інформації (Київ) спільно з Центром підготовки та перепідготовки журналістів (Паріж), за сприяння та фінансово підтримки Посольства Республіки Франції в Україні.

У семінарі взяли участь українські журналісти з різних регіонів країни, в тому числі й з Закарпаття: журналісти «Романі Я» та кафедри журналістики Ужгородського державного університету.

Викладачем від Центру підготовки та удосконалення журналістів (Паріж) виступив фахівець СРPS, журналіст газети «Монд» Мішель Тато.

Для довідок:

Мішель Тато народився 1933 року у французькому місті Ліон. З 1957 року, після здобуття вищої економічної освіти, працює в газеті «Монд». З 1957 по 1964 рік він - кореспондент у Москві; з 1966 по 1969 - кореспондент у Східній Європі; з 1977 по 1980 - кореспондент у США; з 1980 по 1991 - член редакції створення бази даних по СРСР;

з 1987 по 1989 - оглядач на радіо France-Inter; з 1995 по 1996 - оглядач на Radio France Internationale.

Автор книг «Влада у СРСР», «Битва європакет», «Вони та Ми», «Горбачов, чи зміниться СРСР?», «Червоний брат».

•ХРОНІКА•ХРОНІКА•ХРОНІКА•ХРОНІКА•

Рома Крайзіс Нем повідомляє:

Біля 50 осіб присяло факси пану Коучнеру стосовно вбивства 4-х ромів в Косово. 30 листопада у Белграді радіостанція «Свобода 92» повідомила, що пан Коучнер організував комітет для полегшення повернення ромів в Косово. Ці комітети мусили шукати безпечні села для ромів та захищати їх. Та, хоча ми розуміємо, що повернення ромів у Косово ще досить небезпечно, ми сподіваємося, що такі комітети попереджуватимуть в майбутньому спроби привести до ромів.

Угорщина

30-го грудня 2000 року в головному місті Угорщини - Будапешт відбудеться новорічний гала-концерт найбільшого у світі ромського оркестру, котрий складається зі ста музикантів.

На сьогодні він - оглядач «La Croix», заступник головного редактора часопису «Африканська геополітика» та редактор сайту Фундації стратегічних досліджень.

До семінару було розроблено спеціальний навчальний модуль, який неодмінно стане в пригоді для всіх учасників семінару, який вже вкотре проводиться спеціалістами вищезгаданих інституцій.

Бажаючи могли ознайомитися з методичною літературою, розробленою до попередніх українсько-французьких семінарів: «Економічна журналістика: наука та західна преса», «Журналістика агентства», «Жанри західної преси», «Західні методи роботи з читачем», «Інтернет в роботі журналіста», «Техніка репортажу», «Робота журналіста за кордоном», «Міжнародна політика в пресі», «Менеджмент газетної справи» і тд.

Усім фаховим журналістам було запропоновано пособник «Гд журналиста», який є узагальненням матеріалів більшості названих вище семінарів.

Інститут масової інформації (ІМІ) було засновано в жовтні 1995 року українськими та зарубіжними журналістами. Він є недержавною неприбутковою організацією, яка займається адаптацією західних навчальних програм з журналістської освіти для потреб української преси. Мета ІМІ - наближення якості та смислу роботи українських видань до європейських стандартив;

з 1987 по 1989 - оглядач на радіо France-Inter; з 1995 по 1996 - оглядач на Radio France Internationale.

Автор книг «Влада у СРСР», «Битва європакет», «Вони та Ми», «Горбачов, чи зміниться СРСР?», «Червоний брат».

З Києва Н. Герцег

Епіграф номера:

Авер тут шай дел годі, авер тут шай дел дром, але манушес туттар мушінес те керен ча токкоро.

Інший може тобі порадити, вказати шлях, але стати людиною ти мусиш сам.

(З ромської народної мудрості)

З днем Святого Миколая!

З давніх часів, коли приходили тривожні дні, у народу посилювалася віра в Святого Миколая, котрого знає кожна дитина. Особа святого захищає від шквалів (на воді та землі), хижаків, і взагалі від зорог. Такою мотузністю не володів жоден із святих, і нічим, що слава про святого Миколая розійшлася по всьому світу.

Святий Миколай став покровителем письменників, монахів, священиків, молодоженів, мандруючих та дітей, він захищає від шквалів (на воді та землі), хижаків, і взагалі від зорог. Такою мотузністю не володів жоден із святих, і нічим, що слава про святого Миколая розійшлася по всьому світу.

Нині Святий Миколай дивиться на нас не лише зі стародавніх ікон та церковних вітражів. Його відродження зустрічаємо нині повсякденно - на новорічних листівках, у вітринах магазинів, серед іграшок і тд. Нині мало хто про це знає, але Дід Мороз - це і є святий Миколай!

Сьогодні 19 грудня - свято Миколая. Спогадаємося, цей день увійшов у ваші домові з добрими чудесами, веселими піснями, і, звичайно ж, з подарунками для ваших дітей!

Чиціді 17/18

ЦІНИ НА ВІЗИ В ГЕНЕРАЛЬНОМУ КОНСУЛЬСТВІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЗНІЖЕНІ

Ця подія не пройшла повз увагу всіх зацікавлених осіб Закарпаття. Консульство знову почало штурмувати натовпи людей. Причиною ж падіння стала двостороння домовленість щодо уніфікації «цинової політики» у цій справі. Тому тепер цінова таблиця на грудень має такий вигляд.

Тип візи	Вид оплати	Sk	USD	ЧИНОВО
a) в'їзди (С 1)		800	17	3 + 2
a) короткочасні туристичні (С 2)		800	17	3 + 2
a) короткочасні службові (С 4)		800	17	3 + 2
b) транзитні в один бік (В 1)		800	17	3 + 2
b) транзитні в два боки (В 2 - 2 х транзит)		1000	21	3 + 2
c) короткочасні на кілька в'їздів (С 3) (дійсна максимально протягом 90 днів, кількість днів проживання максимально 30 днів)		1800	37	3 + 2
c) короткочасні на кілька в'їздів (С 3) (дійсна максимально протягом 180 днів, кількість днів проживання максимально 90 днів)		1800	57	3 + 2
c) тривали транзитні на кілька в'їздів (В 3) (дійсні на 90 днів (один транзит максимально 3 доби))		1800	37	3 + 2
d) тривали транзитні на кілька в'їздів (NEO) (В 3) дійсні на 180 днів		2800	57	3 + 2
До 5 робочих днів - терміново - вартість візи збільшується + 100%.				

МЕ НА СОВАВ РАТЬЕНЦА

Ме на совав ратьенца
совіben наше.

Ме тут родав якгенца,
Лю кгарел ке-пе

Хачон черхеньенца,
Тре адала дуй якга
Не сир те пгевав лавенца,
Камав ме тут скга

Дром ме на аракава,
Те пекіро джівіпен.
Ке ту ваш мангава,
Мангав тут, явен.

Со те керав міре ілеса,
Йов джівіпен на дел.
Ту ласа баҳт аракаса,
ке ту ѹов ман бічавел.

Олекссс-Булангіро (Росія)
Алекссс-Булангіро (Росія)

•ХРОНІКА•

Чехія

"Чорно-білий світ" - така називається документального фільму про ромів, над яким зараз працюють у чеському місті Оломоуць. Мета стрічки - дати можливість глядачам пізнайти дійсний світ ромів, їх минуле, сьогодення, культуру.

У фільмі будуть представлені як дитячі, підліткові персонажі, так і персонажі представників старшого покоління ромів.

Автори фільму хочуть показати, що роми теж вірять у Бога, що ромські діти такі ж, як і чеські, що між ними немає ніяких розниць.

Стрічку планують продемонструвати на міжнародному дитячому фестивалі, який проходить в наступного року в м. Злін.

Литва

Уряд Литви затвердив "Програму інтеграції ромів у суспільство 2000-2004" і постановив фінансувати її реалізацію в загального бюджету країни, виходячи з можливостей, повідомила балтійська прес-агенція BNS.

Департамент нацменшин Литви призначив, що для повної реалізації цієї програми потрібно отримати кошти у розмірі півмільйона латів.

Іспанія

Муніципалітет міста Карбалло збирася знести будинки, в яких проживає 30 ромів та 18 дітей, залишивши їх просто вулиці без соціальної допомоги. Муніципальна служба, відома будуванням великої кількості міських

Лише по відношенню до ромів дозволяє собі прияти такі варварські міри. 10 листопада, коли мали знести будинки, активісти увійшли в будинки, щоб зашкодити знести їх. Вони планували залишитися в будинках, щоб не дати їх знести. В останню хвилину юрист зміг зашкодити зносу і відтягнути дату знищення будинків на декілька днів.

Нестримно наближається кінець ХХ століття. Серед ромських засобів масової інформації, чи то друкованих, чи аудіовізуальних, спостерігається зростаюча тенденція. Де ж шукати перші спроби створення романських медіа? У якій країні, в якому році чи у якому столітті?

Імовірно, що перше ромське періодичне видання (не існує фактів, котрі б заперечили достовірність даної інформації) виникло у кільшиному Радянському Союзі. Бо саме там уже в 1926 році існувало "ромське письмо", в основі якого лежала азбука. Саме цим письмом почав у 1927 році виходити тижневик «Романі зоря» («Ромський світанок»), а в 1930 році - місячник «Нейво дром» («Новий шлях»). Перше видання можна було б охарактеризувати скоріше, як новини, інші - журнал. Редакційний колектив обох періодик складався з ромів - випускників спеціальних курсів.

У 1931 році колектив видав окремо поетично зібраний вибрані твори, що раніше публікувалися у «Романі зорі» та «Нейво дром», створивши цим самим перший у світі «Альманах ромських поетів».

У Болгарії, зразу ж після закінчення Другої світової війни, почало виходити, правда, на болгарській мові, місячне видання

Роми Австрії: минуле й сьогодення

Скільки ромів проживає в Австрії - невідомо. Довгий час цим питанням никто не передумався. А якщо й були яксь дані, то здебільшого неправдиві. Також невідомо, скільки ромів у Австрії спілкуються рідною мовою. Перепис 1991 року в Бургенленді показав, що лише 95 осіб ромською національнотю користуються мовою своїх предків і зберегли давні традиції.

Результати дослідження ромських організацій вказують, що в Австрії проживає від 10 до 40 тис. ромів, які розмовляють на рідині мові. Можна стверджувати, що переважна більшість австрійських ромів знають мову, культуру і традиції своїх предків.

Перші роми, що прибули до Бургенленду, походили з Угорщини. Ці групи ромів мають у своєму дialeкті багато угорських виразів і носять назву угорські роми (ungarische Roma).

У 19 ст. до Австрії примандрювали роми з Словаччини та України. 35 років тому до Австрії прибули роми з Сербії, Воєводини та Македонії.

Вперше вираз "роми" було вживто в Бургенленді 1389 року. А в 1674 році граф Кристоф вручив Мартину Саркасу документ, котрий підтверджує, що він та його люди мають право оселитися на його землі. Але більшість мешканців Бургенленду робили все для того, щоб роми не осадили на австрійських землях.

На початку 18 ст. становище ромів у Бургенленді було дуже тяжким. Вони велико переслідувалися, підлягали тортурам тощо. Їх дозволялося вбивати, як зайців на полюванні.

У 1726 році король Карл вдав постанову, що дозволяє позбавляти ромів життя, а їх діям відризти вуха.

Марія-Тeresa теж відома своєю жорстокістю по відношенню до ромів. 1733 року був виданий

антіромський документ, що наказував відбирати у ромів дітей і відвadати їх у виховання у сім'ї "гадже". За даними, в Бургенленді на той час проживав 761 музикант, 4221 ковал, 5309 ромів, що працювали на землі поміщиками кріпаків, 79 осіб наймались зі своїми кінними орачами, 131 - жебракували.

Під час правління Йосифа II були уstanовлені ще жорсткі правила. Згідно з цим, від 1738 року ромам було заборонено розмовляти рідною мовою та вести кочовий спосіб життя. Дозволялося кочувати ковалам, і лише туди, де виникла потреба в іх ресурсах.

Від 19 ст. був заборонений в'їзд до Австрії угорських ромів. Угорщина, у свою чергу, не вивяла бажання прияти напад на ромів, висланих в Австрії. До Бургенленду почали прибувати роми із Німеччини. З актів 1873 року відомо, що на берегах озера Невеседль оселилися ловари. Вони наймались до навколишніх селян орачами. Група цих ромів прибула з Закарпаття.

У часи першої світової війни багатьох ромів забрали до війська. Хто був непридатний до служби в армії, працювали на фабриках, де виготовляли зброю.

У 1926 році у ромі, що мешкали у Бургенленді, були зареєстровані. 1933 року розпочалися соціологічні дослідження ромського населення. Стверджувалося, що роми лиш те і побряль, що кочують за крадуго. У цьому аналізі було більше вигадки, анж правди 3 715 ромів, що проживали, лише 665 вели кочовий спосіб життя.

На початку Другої світової війни близько 5 тис. ромів Бургенленду були вивезені до концтаборів у Лодзі та Хельмін. Серед 20 тис. ромів, що загинули у концтаборах Аушвіц-Біркенау було понад 2 760 ромів з Австрії. З 7 000 ромів, що мешкали у Бур-

генленді, живими залишились 600-700 чоловік.

Після завершення війни виникли нові проблеми. У ромів не було паспортів. Довгий час уряд не хотів їх визнати, політичними в'язнями й компенсувати їм перебування у концтаборах. Лише у 1984 році роми змогли на місці колишнього концтабору в Лакенбах поставити пам'ятник жертвам фашизму. Також у місті Сальzburg у 1985 році був зведений постамент в пам'ять замордованим тут ромам.

Під час прийняття в Австрії закону про національні меншини, окрім про ромів не було згадано інші слова. Роми знову залишилися із своїми проблемами сам-на-сам. А в Бургенленді нападки на ромів стали більш активними. Були часті випадки дискримінації їх дітей у школах, котрі не знали німецької. Лише у 1990 році ситуація дещо покращилася: ромам надали статус народності меншини.

У 1989 році в окрузі Оберварт створилася ромська організація ромів та сінів "Verien zur Forderung von Zigeunern", а в 1991 році - дві організації у Відні: "Romano Centro" та "Kulturverien Ostereichischer Roma". В наступному році виникло товариство "Verband Oesterreichischer Sinti". Президентом цього товариства став Рудольф Саркоzi, котрий дуже благато сильдоклав для цього, щоб ромів визнали як національну меншину.

Гейза Стойка у своїй праці "Ми живемо у Фербергн" пише, що потрібно багато уваги при-

Romano Centro

діяти культури ромів, сприяти її збереженню. Іншим дужим імпульсом у відродженні ромської самосвідомості була презентація їх культури 1990 року у Відні. Завдяки співпраці лінгвістів та інших учених були створені спеціальні навчальні програми для ромських дітей та молоді.

"Romano Centro" у Відні є однією з найактивніших ромських організацій в Австрії, також вона є важливим осередком ромської культури, де стикаються традиційні групи та каст ромів, тут часто організовуються національні свята. З середини 90-тих років "Romano Centro" видав журнал під одноименною назвою. Також існує в них і ромське радіо "Romano Centro".

Зміни, що відбуваються останнім часом у Австрії, дарують ромам надію, що їх становище у країні покращиться і доля буде них ласкавіша.

**Матеріал взятий з журналу "Rrom po drom".
Переклад Мінія М.**

З історії перших романських медіа світу

"Нейво дром". У його редакції, котра існувала завдяки підтримці Міністерства культури Болгарії, працювали (рахуючи й коректорів) виключно роми.

Правда, дехто вважає що ще в 1921-1922 роках у Слівені (Болгарія) виходило якесь невеличке болгарськомовне періодичне видання, котре, нібито, видалось союзом ромських ковалів (ковальство - одне з традиційних ремесел ромів) та невдовзі розпалося. Називалося воно "Романі керіба" («Ромська праця»), і, якщо вірити в його існування, це було першим романським виданням у Європі, а можливо й у світі.

На жаль, нам не вдалося знайти інформацію, котра б підтверджувала факт існування "Романі керіба", або навпаки заперечувала його.

Щоправда, кілька разів про цього згадувала, хоч і дуже по-верхово, сьогодні вже пойкінна Емілія Горватова - одна з відомих етнографів Словаччини, яка докладно досліджувала тематику болгарських ромів прямо на території Болгарії.

У тодішній Чехословаччині ж до половини 60-х років про власну романську пресу не сміли й думати.

Вельми багатомовною з цього приводу є автентична цитата з протоколу державного засідання "Щодо питань праці циганського населення Чехословачької Республіки", яке відбулося 20 листопада 1958 року в Празі. Представник Компартиї ЧСР Отакар Земан тоді казав: "Слід зауважити про діякі шкідливі тенденції, котрі простижуються останнім часом у роботі з циганським населенням. Невзважаючи на те, що в постанові ЦК Компартиї Чехословаччини наведено правильний марксистсько-ленинський висновок, про те що циганське населення нетворить народність, деякі особи прагнуть, передусім з рядів інтелігенції (інколи і циганської), у роботі з циганами створити національні проблеми й вимагають особливі системи освіти для циган, запровадження у навчальній процес циганської мови, видання газет та літератури на циганській, утворення власного циганського союзу і т.д. Іноді доходить аж до смішних вимог, аби назва "циган" була замінена на звісно "ром", як цигани самі себе називають..."

Земан тоді наявів не здогадувався, що деякі з цих "смішних" вимог вдастся все таки реалізувати, а між ними - і заснування Союзу циганів-ромів ЧСР. Саме з існуванням цього союзу є пов'язане перше романське періодичне видання "Романі ліл" («Романський лист»), котре почало виходити у Чехословаччині в 70-х роках.

У цей час на території сучасної Словаччини виходили набагато якісніші, форматом, кольором та друком, журналі "Centralni romani" та "Romani". Там після примусової адміністративної ліквідації обох союзів - словацького і чеського - в 1973 році, припиняють, звичайно ж, виходити вища згадані видання.

Настануло спроби публікувати роми та їх прихильники змінені були чекати цілих 15-ть років. А саме, у Соколові 1988 році молодий прокурор Еміл Щука (тепер - Президент ромського всеєвропейського Парламенту), який, між іншим, був і керівником аматорської театральної трупи "Ромен", видав два номери культурно спрямованого бюллетеня "Романі ліл".

У 1989 році до друкарні потрапляє перший номер щомісячника "Лаччо лав" («Добре слово»).

Разом з демократією розпочинається й експансія періодичних ромських засобів масової інформації.

«Ромською громадською ініціативою» на педагогічному факультеті Карлового університету в Празі було засновано "Романі лав" («Ромське слово») - перший номер якого вийшов брудня 1989 року.

Дані видання могли виходити лише обмеженим тиражем, тому не кожен міг його отримати. Саме це, напевно, стало однією з причин, чому у різних містах Чехословаччини почали з'являтися інші інформативні ЗМІ.

У Брні (Чехія) студентка 4 курсу місцевої гімназії Ярміла Балахова видає "Рома ададжівесь" («Роми сьогодні»), у Таборі (Чехія) кореспондент Йозеф Беднар розповідає власноруч написане «RL» («Романі лав»). У Блостоку (Польща) Станіслав Станкевич (Станпро) видає «Пром по дром» («Ром на дорозі») і т.д.

(Про історію інших романських видань читайте у наступних номерах нашої газети).

З ферерату Ярміли Балахової

Переклад з чеської Наталії Ференц

Екологія ромських таборів Закарпаття

Проблеми і шляхи вирішення

Екологія турбує зараз порівняно небагатьох. Забруднені річки, каналі, смог газу над містами, отруєні ґрунти та безпосередньо пов'язаний з усім цим стан нашого здоров'я - все це відійшло пізні на подальший план. Хоча ми й вважаємо себе цивілізованими суспільством, проте байдужість до всього цього - розкіш для нас непропустима. Адже всі ці природні негаради ми переживаємо з відносно малими втратами, але за нашу недбалість, що спричинила всі ці проблеми, з надлишком поплатятися наші діти та онуки. Яким буде їхнє майбутнє, якщо вже сьогодні в нашем житті зустрічаються такі картини:

Дів. Стоїть низенька відкрита криниця. Повдруг дін-де зустрічаються купки людських нечистот. Падає дощ, і весь бруд потрапляє до криниці, єдиної на кілька хат. З неї люди беруть воду, щоб прити її та готувати їсти...

Це - реальність. Реальність життя закарпатських ромських таборів.

Вони - роми

Ромських таборів в області 93. Найбільш з них у Мукачеві та Берегові (4-5 тис.)

Протягом усієї історії роми зазвичай чимало утижливі та поневіряні. Були періоди, коли вони мали більше прав та свобод, а траплялися часи, коли їхні поселення вилічливалися далеко за межі міста, з бояз'ям у ючи ромів не підходити до нього

ближче, ніж за кілька кілометрів. Минули роки, а ставлення до ромів не змінилося. Дос, на жаль, у нашому "гуманному" суспільстві трапляються люди, в яких роми викидають огиду та зневагу.

За даними обласного центру екології ресурсів, станом на кінець 1999 року, в Тисі було виявлено 4 випадки перевищення вмісту азоту, 9 випадків - заліза. Ще кілька даних по річках, де активно проживають роми: Латориця - 4 випадки перевищення азоту, 7 - фенолів, Уж - 3 випадки закисливих речовин, 2 - азоту.

індивідуально, або ніколи.

Тому для людини, звичкою до цивілізації, візит до табору викликає шок, а в самих ромах прихильні людина викликає неабияку зацікавленість. Мовляв, як "бала" людина потрапила в "наш" світ? Добраться до табору не так уже й легко. Незважаючи на те, що більшість таборів розміщені на околицях міст, іноді мають відсутні житлові будинки, під'їзді дороги до населення ромів чи більшість таборів складніші та складніші, адже вони - роми. Середовище, з якого вони вийшли, всі намагаються ігнорувати. Воно - страшне і несумисне з цивілізованим світом. Народ цей деситиліттями перебуває під кон-

таком, або ніколи.

Переважна більшість ромів у таборах бере воду з відкритих криниць. Дощ для ромських криниць - справжня біда. Розмокла банінка стикається до джерела води. Вода стає темного кольору, має неприємний смак та запах. Проте іншої води ромам узяти немає звідки і вони використовують для своїх потреб ту, яка є.

Роми новоселицького табору звернулися до санепідемстанції по допомогу в очищенні криниці. Лікарі прийшли і всипали до криниці хлороване вапно, що строго суперечить міжнародним стандартам. Після цього члій тиждень водою неможливо було користуватися... (газета "Романі Я")

залежності від того, в якому районі таборів майже немає меблів, а найбільша кімната - кухня. Якщо родина дуже бідна, то хата має відповідний вигляд: саманні стіни, що стоять просто на землі, без фундаменту, замість даху та вікон - клейонка. Випав дощ - хата відвалила. Для родини горе...

Сміттєзвалища - під хатами

Окремих сміттєзвалищ у таборах немає. Чи то від нерозуміння небезпеки таких дій, чи то від не-вміння організовувати, але побутові відходи кожної родини викидає на вулицю під хату. Такий стан речей у мучаківському, ужгородському, воловецькому таборах. В одному із сіл Рахівщини ромський табір має сміттєзвалище на самсонівському березі Тиси. Зрозуміло, що чистоту в тому місці вода не буде.

Інша ситуація в таборі на Берегівщині, в Новому Селі. Тут роми живуть поблизу сміттєзвалища. Коли падає дощ - весь бруд спливає до хат. Обурені роми звернулися до допомоги до голови селищної ради, проте бодай найменшою підтримки не отримали, мовляв, на те, щоб перенести звалище, немає ресурсів. Спробували люди пійти з іншого боку: попросили просто якось обгородити звалище. У відповідь почули: "Немає звідки і вони використовують для своїх потреб ту, яка є".

Звичайно ж, до цієї ситуації необхідно було б залучити органи місцевого самоврядування. Однак спроби зробити це не один раз завдавали краху.

писала про це в №11 за листопад 1999р.).

В ужгородському таборі, в районі вулиці Пирогова криниці немає взагалі. Люди ходять по воді за кілька кілометрів. До речі, копись на цей табір любо було глянати, чисто, гарно, нові будинки. До 1975-го року тут було офіцерське містечко. Та офіцери переїхали в інші місця, а територію віддали ромам, відтоді надовго забувши про їхнє існування.

Чопський табір

Нещодавно місцевим ромам провели централізоване водопостачання. Тепер у кожному дворі є кранок із порівняно чистою во-

На знімку: чопські роми у дворі: вода, болото.

рія, культура, гени врешті-решт взяли своє, і люди повернулися в табори, до свободи і простору, вітру і коней.

Сьогодні це знову намагаються зробити. Щоправда, інші люди й іншими шляхами. Покращити побут ромів, допомогти зрозуміти им свою цінність взялася Християнська Евангельська Церква Живого Бога. В Мукачівському таборі церква з'явилася 16 років тому. З тих пір тут стались великі переміні. Одночасно з проповіддю Слова Божого ромів навчають вести домашнє господарство, планувати бюджет ім, правила гігієни.

Жінок навчають користуватися мінімальними засобами в офісі Церкви, на території табору, постійно відкриті ванні кімнати, працюють ідалня та аптека. Багато зробив у цьому плані єпископ Церкви Живого Бога Сергій Балюк, теперого справу перебрав старший пастор ромських громад Михаїл Балюк. За 16 років Мукачівська ромська церква змінила і змінилася. Змінилися люди в ній, адже зростає тут уже третє покоління віруючих ромів.

Жінки ходять чисті та охайні, на кожному подвір'ї - туалет (серед віруючих ромів) проведено водопостачання, частина молоді здобуває освіту, вільно володіє комп'ютером. Люди побачили, що можуть жити краще, не втрачаючи своїх національних цінностей, а, навпаки, розвиваючи приховані таланти.

Зоряна Попович

Ніхто з ромів у в'язниці не сидів

Ось ми у Міжір'ї - районному центрі однієї з наймальовничіших місцевостей Закарпаття. Тут теж є великий ромський табір, і, звичайно ж, існують типові ромські проблеми. Чи відівнюють тут діти школу? У післяобидою пору (а саме тоді ми дісталися Міжір'я) уроки в школі вже скінчилися, відповісти на це та інші запитання я попро-

сила начальника служби у справах неповнолітніх Міжірської районної держадміністрації Івана Теличука. Він розповів нам:

- Цього року районні державні органи вирішили зробити все необхідне, щоб прилучити ромських дітей до навчання у школі. Представники селищної ради, служб у справах неповнолітніх та сім'ї

молоді відвідали міжірський табір, провели між ромами роз'яснювальну роботу, склали списки школоповинних дітей. Іх виявилось 47, половина з них - пересостки. Тобто, це діти 8-9 років, що жодного разу не відвідали школу. Заняття. Тому вирішено при Міжірській ЗОШ створити спеціальні класи для цих дітей, щоб подати їм у скороченому вигляді програму молодших класів. Вони повинні хоча б навчитися читати і писати, адже, як правило, ромські діти після 4-го класу з різних причин кидають школу.

- Який результат проведеної роботи?

- Близько 40 ромських дітей 1 вересня прийшли до школи. Діл-семирочки пішли у звичайні класи, пересостки - у спеціальні. Основною нашою метою було дати зрозуміти їм, що школу потрібно відвідувати регулярно і відноситься до заняття серйозно.

- І як нині відвідують ромські діти школу?

- У спеціальному класі 15-20

чоловік ходять на заняття більшістю постійно. Вчаться посередно. Але, зазвичай, вони ходять до школи, поки надіво тепло.

- Яка причина?

- Причина банальна: у нашому селищі майже кожна ромська сім'я є малозабезпеченою. Під час нашої агітаційної роботи вони висунули перед райдержадміністрацією вимоги: забезпечити їх харчуванням, одягом та взуттям. Частково їх вимоги були виконані.

- Як саме?

- Їх забезпечили одягом з гуманітарної допомоги, що надійшла з Німеччини.

- Невже ромські діти і школа - завжди були поняття несумісні?

- Слід сказати, що це за рідкісні часів дії держави становить не лише подібністю спробами прилучити ромських дітей до школи. Основну відповідальність за це повинна нести держава. Адже ромам потрібно найнеобхідніше: житло, їжа, одяг. А для цого ім, у першу чергу, потрібна постійна робота, осілий спосіб життя, а не кочування по заробітках. Безпека, в такому виглядку її ромські діти зможуть стати учнями, не гіршими, ніж інші однолітки, здобувати освіту, щоб забезпечити собі краще майбутнє. У Волощині одна ромка на запитання, чому її діти не ходять до школи, відповіла: "Не мають що одягнути. Нам соромно посыкати їх до школи у такому дранті. "Хба не переконлю!"

- На обліку служби у справах неповнолітніх є роми?

- Іх шестеро чоловіків. Це ті молоді роми, що вже сколи право-порушення (крадіжки) або скінінгі до їх сконечів. Але ніхто з них не відбував строк у в'язниці.

P.S. Хочеться вірити, що такі дії місцевої влади стануть не лише подібністю спробами прилучити ромських дітей до школи. Основну відповідальність за це повинна нести держава. Адже ромам потрібно найнеобхідніше: житло, їжа, одяг. А для цого ім, у першу чергу, потрібна постійна робота, осілий спосіб життя, а не кочування по заробітках. Безпека, в такому виглядку її ромські діти зможуть стати учнями, не гіршими, ніж інші однолітки, здобувати освіту, щоб забезпечити собі краще майбутнє. У Волощині одна ромка на запитання, чому її діти не ходять до школи, відповіла: "Не мають що одягнути. Нам соромно посыкати їх до школи у такому дранті. "Хба не переконлю!"

Миролівська Кочіш

Заступник голови товариства "Романі Я" Е.Бучко веде розмову з головою табору Юлією Горват.

Рідна земля, як мачуха

Гейзі Горват узвіз за дружину жінку з Волині, міста Берестечко. Узвіз разом з п'ятьма дітьми від першого шлюбу. У них народилося двоє дітей: син та дочка. Нешодавно повернувся додому старший син дружини і побив чоловіку половину см'ї Горватів та вигнав з хати. Ось і примандрували син та батько на Закарпаття. Вже 3 місяці живуть тут.

Роботи поки що немає, переважаються випадковими заробками. Про стан життя цих людей свідчать фотознімки. Складається воно з однієї кімнати розміром приблизно 3 на 3 метри. У іншому приміщенні обвалині стіни. На старий металеві печі готують собі їжу, нею обирають кімнату, у стінах котрі просвітують щілині.

Сину Гейзі 14 років. У нього пріменна вимова, чутно, що виріс у регіоні України, де українська мова менш насичена діалектами. Хлопець тімущий, як-то кажуть, "свіла голова". У цьому році він покинув школу. "Чому?" - запитали. "Батько каже, що немає грошей, щоб ходити до школи," - ось і вся відповідь. А сам батько пояснював, що причина у тому, що хлопців нема

навіть де вмітися (вибачайте за натурализм).

У Чопському міськвиконкомі нам повідомили, що добре знають см'ї Горватів та їх проблеми. Нешодавно батькові-Гейзі безконтактно оформили паспорти. Але багато в тому, що йому не сидиться на місці, і цікаво, що колись він знову помандрує до дружини в Берестечко. Якби він осів тут, то, можливо, проблему з житлом якою б виришли (це є слів начальника відділу заяв громадян Оксани Федр). А похи що, все, на що спромоглася влада, так є - виділити им-двері на те, що колись називалося будинком. Із цієї розмови ми зробили висновок, що доведеться сину та батькові зимувати у своїй хаті.

16 дітей та 3 дорослих живуть у напівзруйнованій халупі разом із пацоками. Ромський табір в Чопі вважається одним з найблагополучніших (140 будинків). Багато ромів знайшли спільне не лише ви-

живати, але й жити безбедно. На вулиці Приозерній, наприклад, багато добротних одно- та двоповерхових будинків - тут живуть роми. Але поряд із цими будинками мешкають у злідніх ромських см'ї, які не змогли втриматися на плаву і нині ледве зводять кінці з кінцями.

Табір розташований над озером. Це одна з найбільших проблем і взимку, коли мороз починає докучати всьому живому, пацюки виходять води і оселяються у хатахах ромів. Мешканці табору неодноразово зверталися до міськвиконкуму в проханні виділити їм земельні ділянки під забудову подалі від озера, там паче, що вище від хатин є вільні території. Але тут зіткнулися з проблемою, яку самостійно вирішити неможливо. Справа в тому, що на даній ділянці не проведена ні вода, ні електрокомуникація. А для цього потребується води на обігрівання у лікарні." Магі, Чіла, розповідає взагалі нечувані речі. Часом доводиться сидіти за дровами у посадку на дамбі. Але якщо перестріні міці-нер, можна розпрощатися не лише з дровами, але й з велосипедом. Потрібно заплатити немалій штраф, щоб забрати цей єдиний у сім'ї транспорт. Статься так, що велосипеди, напевно, знаходять нових власників, тому що до хаянів не повертається. Не на смітник ж їх викидають?

Елізавета Балог разом з двома дочкиками та шістнадцятим (!) онуками тулються у напівзруйнованих хатахін загальному площа не більше 15 кв.м. Ми куталися у свої теплі пальти і шуби, а діткам бігали надвірні напівголі. Виростають щідії з усіхкім болічками. Це помилкова думка, що ромські діти загартовані і ніколи не хворють. Потім недодання, невлаштоване життя дає себе візначенням у дорослому віці", - відмітила одна жінка, що була з нами. Вона 30 років прожила між ромами і дуже перейшла до іншими бідами.

У см'ї Шолато троє дітей. За словами батька Олександра, вони старанно відвідують школу занят-

16 дітей та 3 дорослих живуть у напівзруйнованій халупі

тія. Сам батько - розсудлива людина, розповідає: "Нешодавно діти застудилися у школі, коли не було опалення, і захворіли на запалення легень. Скільки гріші пішло на лікування! Уже два тижні їх колемо та водимо на обігрівання у лікарні." Магі, Чіла, розповідає взагалі нечувані речі. Часом доводиться сидіти за дровами у посадку на дамбі. Але якщо перестріні міці-нер, можна розпрощатися не лише з дровами, але й з велосипедом. Потрібно заплатити немалій штраф, щоб забрати цей єдиний у сім'ї транспорт. Статься так, що велосипеди, напевно, знаходять нових власників, тому що до хаянів не повертається. Не на смітник ж їх викидають?

Олександр Шолато стоїть на обліку у центрі зайнятості. Отримує 35 грн. щомісяця. Пропонують роботу, але за мізерну плату. За словами його дружини, він більше заробить, якщо порубає дрова сусдові дім. Мешкає см'ї Шолато, як і ба-

гато інших однотабірників, у напівзруйнованій хатині.

Бачили ми також обгорілі будинки із обваленим дахом старого рома Бейлі Салко. Виживають разом з хворою на епілепсію дружиною, жебракуючи.

До речі, про деякі комунікаційні зручності, що є у таборі. Роми мають воду, якою користуються усе місто - з центрального водопроводу. До кожного дворика підведений окремий кранчик. Платять води за воду 15 грн. щокварталу. За електроенергію що платити, а хто-ні (як і за воду). Субсидії ніхто не оформляє, тому що не знає, як це робити. Смішино? Але якщо негромотний ром приходить у державну установу із проханням, йому кажуть: "Пиши заяву." Щікаво, як може написати заяву людина, яка не вміє ні читати, ні писати? Така вже у нас держава, що така дібниця позбавляє громадянина усіх прав, що належать їй по закону.

З Чопа Мирослава Кочіш

Тут мешкають батько і син Горваті. Невесела зима у них попереду

Народжені дитини - свято. Проте, не завжди. Від багатьох малюків ще в полововому будинку матері відмовляються. Це рішення іноді легковажне, а іноді зумовлене надзвичайно важким економічним станом в см'ї, відразу ж відкидає дитя в окрему "касту". Малюк стає згоєм в суспільстві.

швидше щасливий випадок, ніж звична картина.

- Денис, що спонукало вас створити "Долі".

- Перш за все, та становище, в якому нині перебувають закарпатські сироти. Вони никому не потрібні. Закінчив сирота училище - і слава Богу, директор уже

З дівчатами так само складно. Багато з них стають повіями. Роза закінчила училище №16 стала пекарем, мала житло (вони залишились й після мами, що померла). Та не вдалося. В квартирі відключили газ, тепло, електроенергію. Щоб розрахуватися з боргами, дівчина пішла на "панель". Найбільша проблема сиріт - відсутність прописки, відсутність роботи, незнання своїх прав. Керівники навчальних закладів цим не передаються.

- Коли було створено ваше товариство.

- Офіційна дата - 16 жовтня 2000 року. Неофіційно ж "Долі" вже 2 роки.

- Скільки вас є?

- 36 членів.

- Чим ви займаєтесь зараз?

- Допомагаємо сиротам. Є чимало випадків кричущо несправедливо поведінки з ними. Двох хлопців у Ужгороді вигнані з гурткоту №5, бо не мають чим платити за кімнату. Ми ходили, просили, домовлялися. Дали ім іншу кімнату, щоправда, значно пришлось на роботу в училище. Таких випадків безліч.

ПЯМ'ЯТКА ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРІТ

Чи знаєш ти свої права?

* При випуску або переході із закладу тобі видається:

- свідоцтво про народження, а якщо ти досяг 16-річного віку - паспорт;

- довідка про перебування в закладі;

- свідоцтво про присвоєння кваліфікації;

- документ про освіту (для дітей шкільного віку);

- відомості про батьків або близьких родичів;

- документи, які підтверджують твої права на майно, грошові заощадження, житлову площу, яку раніше займав(ла) ти або твої батьки.

* При вступі до професійного навчально-виховного чи вищого навчального закладу ти маєш право на отримання комплекту нового одягу і взуття на суму, не менш як 4,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ти повинен отримати грошову допомогу в розмірі не менш як 0,8 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

* При вступі до професійного навчально-виховного чи вищого навчального закладу ти маєш право на отримання комплекту нового одягу і взуття на суму, не менш як 4,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ти маєш право на позачергове впорядковане житло.

* Основний документ, яким ти повинен керуватися - Постанова Кабінету Міністрів України № 226 від 5 квітня 1994 року "Про попільщення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків" із змінами, внесеними Постановою КМ України № 433 від 15 червня 1995 року.

* Ти маєш право на позачергове впорядковане житло.

* Премітка: 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян становить 17 гривень.

стипендіального фонду, тобі мають виплачуватися добові за час перебування в дорозі (туди і назад) та вартість проїзду залізничним, водним, міжміським автомобільним транспортом до закладів чи см'ї, де ти виховувався.

* Якщо ти в дні канку не виїжджаєш до місць організованого відпочинку, а також під час хвороби тобі видається готівка в межах установленої грошової норми на харчування з урахуванням торговельної наценки.

* При влаштуванні на роботу тобі видається підприємствами, установами, організаціями одяг, взуття, м'яких інвентаря і обладнання на суму не менш як 5,4 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, а також одноразова грошова допомога на початкові витрати в розмірі не менш як 1,6 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

* Ти маєш право на позачергове впорядковане житло.

* Основний документ, яким ти повинен керуватися - Постанова Кабінету Міністрів України № 226 від 5 квітня 1994 року "Про попільщення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків" із змінами, внесеними Постановою КМ України № 433 від 15 червня 1995 року.

Примітка: 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян становить 17 гривень.

Денис Вароді:
"Тільки разом ми можемо допомогти один одному"
Закарпатські діти-сироти матимуть підтримку в товаристві "Доля"

З народження до року діти переважають у будинку малюка, з року до семи - у будинку дитини. Не пізнавши ласки і тепла, семирічні діти переходят у школу-інтернат. У 16 роках вони закінчують і всі разом ідути у СПУТ. У 18 роках з спиною "рідне" училище, попереди - широкий світ. Без житла, без прописки, без знання своїх прав, без будь-якої підтримки. З одного випускника школи-інтернату 80% випускників через 1-2 роки потрапляють у в'язниці.

Нешодавно в обласному центрі зареєстровано нове молодіжне товариство "Доля", яке займається проблемами соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Очолює його сирота, ром Денис Вароді. Йому дивом пощастило вибратися із замкнутого кола сирітських проблем, закінчити училище культури, здобути професію режисера. Нині ж він працює вихователем ромського дитячого садочка. Проте його історія -

Воловецькі репортажі

Воловець – районний центр, селище міського типу. Розміщене на головній залізничній магістралі Чоп-Львів, 118 км від Ужгорода у вузькій долині річки Вічі – притоці Латориці. Воловецький район, площею 543,9 тис.кв.км. Населення – 26 тис. осіб.

Закарпаття. Довідник-путівник, Ужгород, 1993р. ст184

Воловець – останнє високо гірське селище Закарпаття. Чез рів дільки кілометрів – Середньоворітський перевал, а за ним починається Львівська область. Поселення з усіх сторін оточено високими горами, вкритими лісом, що вже скинуло своє яскраве жовто-чорвоне осіннє обрамлення. В районі надзвичайно актуальними проблемами є орох землі. Пшеницю тут не сіють, замість гарно дас брожан картошки – другий хліб верховинців.

Вас вітає селище Воловець

Перша зустріч
із райцентром

Великий, яскравий щит відіграв роль фразою, винесеною у заголовок, виринув у пісні несподіванкою, п'ятеро журналістів "Роман Яг" зуміли, що вже на Воловоччині було тоді, коли редакційна машина "Нива" залишила щит позаду. У той час у Воловці був саме початок літа. Привітно і м'яко світліло сонце, співали піви, проїхав вуличний віз із кіньми, які вищуковані вітальними неспішнім ритм тушею життя, а дівокала - величні, як гори. Прибрані дворики, охайні будинки теж говорили користь містечка.

В школі задавали дзвоник і наступною після сиреною відповіли з машини та зорієнтувались на місцевості, наша команда відразу здійснила обшук. Колеги пішли в табір, а я скромно прилаштувався на лавку, а ми подалися до школи.

Школа
Звісно ж, перше, що цікавило нас —
Воловецький ЗОШ І-ІІІ ступенів,
т.e., чи вчаться тут ромські діти
з різним учителем, якого ми з ко-
нспіали питаннями, вивчивши

ає засобів. А зі своїми українськими однокласниками, за словами директора школи Пацьо Миролі Андрійовича, роми уживаються спокійно і жодних конфліктів у класах не виникає. Ім'ятають учителі кожного нового учня. Микола Андрійович з радістю згадує Марійку Супову, якінчина була з табору і, незважаючи на умови, дуже добре вчилася. Дійшла так до шостого класу, що багатьох своїх українських товаришів залишила далеко позаду в знаннях.

диали матері на питання: «Чому дити не ходять до школи?» було: «Нема в чому!» Крім того, була ще одна обставина. За словами ромв, барон у таборі не освічений, тому освіті дітей не сприє. До речі, за словами самих воловецьких ромв, вони неодноразово замислювались над тим, що потрібно б обрати нового бірова. Але, на жаль, кращої кандидатури в таборі не було.

Марина Дмитрівна пішла тоді з табору, пообіцявши мати зміцнені, що діти, які будуть ходити в школу - матимуть одяг. Після того, залучившись підтримкою Святого Якіміліоної з обласного центру «Смі та молоді», Марина Шуста "відбила" партію гуманітарної допомоги для мешканців табору. Ця акція подіяла: до школи з 1 вересня почало ходити 9-ро дітей.

- Загалом же, - розповіла нам пані Марина, - не варто дивуватися таким злідням у таборі. Ромські матері отримують допомогу.

можу на дитину по малозавезпеню сумаю у 8 грн. Таких жінок у ромському поселенні всього лише 11. Решта ж перебивається, як може...

РДА. Відділ у справах
сім'ї та молоді

Як кожне відрядження, наше не бійшлося без візиту в орган вищавчої влади. В райдержадмістрації ми вирішили продовжити тему освіти дітей-ромів. І зловіді отримали у відділі спрах сім'ї та молоді.

Спеціаліст відділу Шуста Марія Дмитрівна згадала, як у кінці цього року взялася допомогти отримати освіту маленьким шешакам табору. Тому, склав і список усіх поміських дітейоловецького табору віком від 6 до 12 років, разом в представником підлітків попрямували до помешкання цих 16-х малюків. З іншої боку, важко назвати малюка і дітей 8-9 років - саме у такому віці вперше йдуть до школи писати літери. У

омські діти. У цьому році у перший клас пішов Гога Гabor, котому вже виповнилося 12 років! Після чого через неповноцінне харчування вони трохи відстають від інших дітей у фізичному розвитку, тому їх майже не відрізниші від інокласників.

Зайшовши у табір, пані Марія зрозуміла, що навчання ромських дітей є доволі проблематичною справою. Перше, що відпові-

Зоряна Павлович

За місцевою владою слово не останнє

У Воловці, відвідавши школу, ми прямували до районної адміністрації. У самому центрі селища бачили наших колег у оточенні лів. Тут були і молоді, і старі, і діти. Всі розповідали про свої проблеми, биди. Підійшли двоє жінок і з дітьми на руках, ісповідаючи: «Бога, викували!» «Врахуйте, що один хлопчик років 10-12 зумів день був одягнений у шортки, взутий у старі, розшарані кросівки на босу ногу! Взагалі, одяг усіх цих людей говорив, що в яких-небудь злидніях вони живуть». Коли я почала фотографувати і двох молодих жінок із дітьми, відразу обступили інші роми, хотіли фотографуватись, і зауважили: «А ви привезете нам свою фотографію?»

опову райдерджадмінстрації застали. У селицій раді вдає поговорити із землеустроїдом Марією Попенич. За її словами, розлайковування землі ромів оркнулося, буде ніхто з ромів не цвядала у колгоспі. Роми в осінню були зайніті у комунальну господарстві. Але селиця отримала 10 заяв від ромської сім'ї на виділення із земельної ділянок. Цим сім'ям, в залеж-

A black and white photograph capturing a moment in a rural setting. In the foreground, a woman with dark hair is smiling warmly at the camera. She is wearing a light-colored, patterned headscarf and a matching shawl over a dark jacket. A small child is nestled against her chest. To her right, another woman is partially visible, also wearing a headscarf and a dark vest over a patterned top. In the background, a person is pushing a wheelbarrow across a grassy field, and a few other figures are standing further back. The scene is framed by bare trees, suggesting a late autumn or winter setting.

ності від кількості членів, було виділено від 10 до 20 соток, а хто має коня - по 25 соток. Крім того, ще на початку 80-тих років отримали під будівництво по 0,7 га землі.

Словом, усе ніби правильно і акцонно, лише у таборі мої колеги дізналися, як потім виникло, що ця команда роками у колгоспі все-таки працювали.

Не можна сказати, що до бід
роював усі байдужі. Спеціаліст служ-

и у справах сім'ї та молоді. Ма-
ша Шуста добре знає декілька ромські
сім'ї, переживає за їхніх дітей.
Они між були в дверях, за-
питала: «Скажіть, а ви можете же
зробити щось для нас?» Вчінчано, свою спра-
ву ми робимо. Але щодо місце-
вих проблем ромів, то тут уяву
могла б зосередити місцева
рада. А наша газета намагати-
ться обективно висвітлювати їх».

Мислава Коці

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ У ВСЬОМУ

Цього року група вчителів з Західного регіону України, в тому числі й редактор газети "Романі Із" С.Навроцька, знаходилася з робочою поїздкою у США за програмою American Councils for International Education

Всего до США прибуло 80 представників з України, Киргизії, Росії, Татарстану та Узбекистану. Американська програма передбачала обмін досвідом, професійні тренінги вчителів, пошуки роботи, розвиток та вдосконалення методів навчання, вивчення технічного забезпечення уроків. При цьому кожний працював в рамках певних освітніх програм. Найбільшу за обсягом програму мали вчителі англійської мови. Основу цієї програми, розрахованої на п'ять тижнів, складала безпосередня комунікація з вчителями американських школ з мови літератури, а також з учнями шкіл.

Наша група вчителів Західного регіону України проходила навчання на педагогічному факультеті університету м. Цинцінаті. Координувала роботу директор по роботі з іноземними спеціалістами професор, доктор Піуш Свамі.

Трохи історії

Місто Цинцінаті (перша назва Лозантів) було засноване у 1788 році. Слово Лозантів означало "місто, що засноване на півночі річки Лінкін". У 1790 році генерал Артур Клер, губернатор Північних територій, запропонував жителям міста перейменувати Лозантів у Цінцінаті в честь героя Громадянської війни за незалежність, офіцера армії Джорджа Вашингтона.

До 1802 року Цінцінаті було ще селищем, а у 1819 році отримало статус міста.

Зраз місто складається з 12 окруж, в ньому проживає 1817541 чоловік. Місто розміщене на мальовничих пагорбах біля річки Огайо. На протилежному березі річки, напроти Цінцінаті розміщене місто Кентуккі.

Сьогодні Цінцінаті

Управління містом здійснює міська рада, яка складається з депутатів, що обираються від кожного округу міста. Очолює роботу голова міської ради.

Цінцінаті - велике промислове місто. Тут багато заводів та фабрик, центр транспортних магістралей (автомобільна, авіаційна, залізнична). У місті знаходяться центральні офіси великих корпорацій, таких як Procter & Gamble Co, The Kroger American, Financial Group та ін. Фірми, які знаходяться в місті, сплачують до федерального бюджету близько 48 мільйонів доларів США щорічно.

В місті виходять 2 щоденні газети "The Cincinnati Enquirer" (ранкова і недільна) та "The Cincinnati Post" (вечірня), щотижневики "Cincinnati Business", "Courier City", "Beat", "Cincinnati Magazine". Крім того, видаються газети місцевих організацій та товариств. В місті працюють 5 телевізійних центрів та 27 радіостанцій.

Велике за розмірами місто потребує і велику кількість спеціалістів з різних галузей. Тут працюють 23 загальні освітні школи, 4 університети, 4 коледжі та 1 технічний дільничний коледж. В місті працюють 88 загальноосвітніх, декілька католицьких та комунальніх шкіл.

Культурні установи

У місті діють 4 великі музеї: музей Тафта, заснований у 1820

році, музей історії, природничий та образотворчого мистецтва.

Працюють симфонічний оркестр, ціннатський балет, що дає близько 30 вистав щорічно, оперний театр.

У 1870 році в місті був відкритий перший муніципальний університет, що почав впроваджувати програму з кооперативного навчання (1906).

У 1902 відбулися перші виступи ковзанярів на спеціальному льодовому стадіоні.

У 1952 році відкритий дитячий медичний центр.

У 1954 році в місті запрацювало громадське телебачення, станція WCET-TV.

Під час нашого перебування в США ми змайонились з системою громадянського виховання учнів. У США цьому питанню приділяють дуже велику увагу. Не яких бурових, уроочистих зібрань, заходів ми не побували, американці завжди наголошували, що вони - найкращі люди, що мають найкращі технології, методики, програми, соціальний захист і т.д. Дуже велика увага приділяється символам держави. Ознайомились ми також з системою освіти США, роботою відділення освіти штату Огайо, взяли участь у семінарі по правовому вихованню учнів.

Шкільне виховання

Навчання дітей в американських школах відрізняється від навчання в українських, не кажучи вже про російські.

Навчання проходить з 7го ранку до 14го. Уроки йдуть по 55 хвилин з 5-10 - хвилинними перервами, о 12-ї годині - ленч. Учні обідають у ідалні. В основному це іжа, яку приносять з собою. Можна купити і шкільний обід, але цим учні користуються дуже рідко.

Кожний день учні мають по 7 уроків за сталим розкладом: кожен день один із їх є уроком. Тому в шкільні методики вчителів широке впроваджується активні форми роботи самих учнів, наприклад, зробити коротке пояснення про прочитаний текст, робота 6-7 учнів в групах, написання рефератів, підведення підсумків. Вчитель може задати учням і домашнє завдання, як правило, це завдання учні отримують по електронній пошті. Завдання дуже детальні, в них чітко вказано, що учень має зробити: проаналізувати текст, вибрати найголовніше, згрупувати окремі факти, опрацювати декілька джерел інформації.

СОЦІАЛНІ ПЕРЕХРЕСТИ

Наша розмова про проблеми жителів села Р.Комарівці відбулася з головою Руськокомарівської сільради Ольгою Михайлівною Желізник. Вона показує нам, вироблений разом з архітектором, план індивідуальної забудови села. В ньому передбачено 20 ділянок для спорудження власних будинків та 7-10 соток землі для ведення господарства.

Старожили-роми, мають свої хатини. А ця забудова буде для новосторонніх сімей.

гад, припинилися. Нині роми живеться дуже тяжко, бо нема роботи. Деякі збиряють металобрухт, інші почали просити землю для ведення господарства.

Руськокомарівський сільраді підпорядковуються три села: Руські Комарівці, Глобоке, Солотвино. Для розпланування - до 600 га землі. А ще є ліси, вододії.

Загалом, у Руських Комарівцях лише 20% трудівники зайняті роботою. Інші перебиваються, як можуть.

З турботою про молодих

- Радгосп "Світанок" останнім часом переживає не найкращі часи. Нині це вже приватне сільськогосподарське виробництво, - розповідає голова сільської ради.

Ми цікавилися, чи отримали місцеві роми (всього в таборі мешкає 252 роми) землю при розпайовуванні. Виявляється, пай отримав лише один чоловік. Це Петро Лакатош. Його пай - це 4,9 га чистої рілля. Власником такого велікого ділянки Петро Лакатош став, завдячуячи своїм сумліннім працям. Спершу працював пастиром у місцевому колгоспі, а згодом - у радгоспі "Світанок".

Працівники сільради, як зізнається Ольга Михайлівна, не пам'ятають, що роми коли-небудь зверталися до них з пропозицією. Виїжджаючи на сезонні роботи в східні області України та Росію. Після розпаду Союзу виїзди бри-

У ромському таборі нам вдалося зустрітися з єдиним власником паю Петром Лакатошем, про якого розповідала голова сільської ради.

Петро Олександрович - 1936 року народження:

- Я молодим прийшов працювати в колгосп. Випасав колгоспну череду. Попілубив цю роботу, дбав про тварин. Вони ж мене слухали із моєю турботою завдячували смачним молоком. Маю синів - Золтана і Тібора, які допомагають у роботі. Про те, що я став власником великої ділянки землі, маю документи.

Є у Петра Лакатоша ще й кінь вів. Поратися з цим допомагає свояк. "Отак і живемо, - каже Лакатош. - Один одного вирощуємо, недарма какуї. Поможи ближньому і Бог тобі допоможе".

З. Юрашко
Ужгородський район.

"Великі свинки Цінцінаті"

Всім, хто вперше приїжджає в США в місто Цінцінаті, штат Огайо, впадає в очі велика кількість скульптур свиней, що стоять на найрізноманітніших місцях. Вони вже майже одного розміру, проте звсім різних "характерів". Це можуть бути свинки - фонтани, свинки - бізнесмени, банкери, зоряне небо, ангели та інше, на що згадта людська фантазія.

Як нам розповіли старожили Акції "Big Pig Gig" - розпочалася більше року тому і має свою історію.

Ідея. Задумка акції виникла в організаторів в м. Zurich у Switzerland у 1998 році, коли біля 800 видів декоративних статуй

ку кількість свінок та лампового обладнання для освітлення.

У 1837 році виробник свічок Джеймс Гембл об'єднався з бізнесменом Вільямом Прокетлом, що займався переробкою свинини у фірму, що випускало раніше манітні види туалетного мила у маленьких упаковках. Пізніше ця фірма стала відомою у світі як Procter & Gamble компанія.

Початок проекту.

14 травня на вулицях м. Цінцінаті були виставлені перші з 360 експонатів для ширшого найомлення. Акція широко рекламувалася засобами масової інформації. Була відкрита веб-сторінка, де були представлені всі автори експонатів, фотографії, чи за якими вони продавались.

Доля експонатів після завершення акції.

Всі виставочні свинки можна купити від 2800,00 до 5000,00 доларів США. Деякі з них - до 10000,00 дол. Спонсором повинні заплатити 1000,00 дол. Інші експонати, що не будуть придбані магазинами, банками чи іншими організаціями, будуть вивезені і виставлені у Glass and Studios.

Шкода, коли ми від'їжджаємо з не були відомі результати проведення акції.

Із Сполучених Штатів Е.Навроцька

Єдиний у цілому світі

Фото з журналу "L'UNIVERS".
"Будапештський Романський Симфонічний Оркестр" в Угорщині складається з ста чоловік: 50 скрипаль, 10 альтистів, 10 віолончелістів, 11 контрабасістів, 9 кларнетистів, 6 цимбалістів. Він єдиний подібний у цілому світі, а був створений у листопаді 1985 р.

Історія

Передувала виникненню цього оркестру подія, яка стала поштовхом до його створення. На похороні всесвітньо відомого прімаша (скрипала) Шандора Яроха-старшого біля було більше сотні музикантів, щоб зграти йому в останній раз. Ця традиція, яка ніде не записана, виконується музикантами з доброї волі. Вони самі приїжджають з своїми інструментами з усіх кутів країни. Саме тоді виникла думка, якщо вже горе зібрало разом спілки музикантів, мелодії котрих наслідили глибокими почуттями, то чому б не створити великий оркестр, котрий виконував би колоритну ромульську музику, відтворюючи увесь її запал та віртуозність. Це був би оркестр, аналогів котому не було за кількістю професіоналів-музикантів.

Сучасність

Зраз віному грають представники відомих ромульських династій - музикантів-скрипали: Лайош Борош король-прімаш, Йожеф Лендваї Чочі, Шандор Ріго Буффо, Шандор Бурай, Ласло Беркі - молодший, Кароль Янош. Лауреати багатьох міжнародних конкурсів цимбалісти: Оскар Окрів, Дежо Балог, Кароль Горват. Великим авторитетом користуються музиканти: Ференц Мечар, Дюла Мака, Шандор Фокош, Іштван Форкож, Барнабаш Вайдо, Золтан Гортварт. Всі ці музиканти за вклад у розвиток музичного мистецтва Угорщини нагороджені урядовими нагородами. Очолює оркестр президент "Будапештського Романського Симфонічного Оркестру" вішанований Йожеф Радлу. Неоцінений вклад для створення цього оркестру зробив Ласло Беркі (1941-1997 рр.).

Оркестр працює при ромульському культурному центрі м. Будапешта (Угорщина). Першим президентом є однаково його директором був колишній підполковник, керівник оркестру Міністерства внутрішніх справ Йозеф Дьєнеш. Хоч він і не ром, але зро-

бив усе для організації колективу. Віртуозна гра, професіоналізм музикантів викликає захоплення не тільки в Угорщині, але й за кордоном. У 1987 році оркестр був запрошений на гастролі до Італії на телевізійному конкурсі симфонічних оркестрів, де отримав своє перше міжнародне визнання. Серед гостей каналу були такі зірки як всесвітньо відомий футболіст Гулліг та кіноактор Джіна Лоллобріджіда. "Будапештський Романський Симфонічний Оркестр" отримав звання "Прімаш королів, король прімашів". Саме ця назва якнайточніше характеризує оркестр, що за свої заслуги отримав велику кількість нагород та звань.

Музиканти оркестру на високому рівні виконують як ромульські, так класичні симфонічні твори: угорську рапсодію Ліста, угорські танці Брамса, п'єси Штрауса. Майже всі вони є випускниками консерваторій та музичних академій.

Лайош Борош, король прімаш, скрипаль оркестру виступав у сольному концерті з всесвітньо відомим скрипалем Іегуді Менухім.

В оркестрі грають представники різних поколінь. Адже характерною рисою ромульської музики є те, що професія музиканта передається від батька до сина. Так, в оркестрі працює вже третє покоління музикантів Беркі. Останньому - Атілло Окрошу виповнилося 10 років.

Оркестр є відомим ромульським музикантів потрапив у книгу рекордів Гіннеса. За час свого існування випустив безліч касет та диски, багато разів виступав по Угорському телебаченню, здійснивав турнір по республіці, гастролював у Туреччині, Франції, Італії, Швейцарії, Австрії, Бельгії та Німеччині.

Наш кор.
На знімку: Колектив оркестру

Ромульські традиції в творчості Віктора Гюго

Творчість Гюго надзвичайно розмаїта: він великий поет, знаменитий драматург, широковідомий романіст, до того ж літературний критик і темпераментний публіцист.

Гюго був сповнений величезної і широї любові до людини. Він бачив у ній улюблене творчіння живого Бога, вважав, що її нещає і ганьба - лише результат її помилкових поглядів, він прагнув вивести її на шлях істини. Він був проповідником добра, захисником зневідомих, викривачем насилия й пригнічення. "Народ" для нього - носій морального ідеалу, добра.

Саме також постає в його романі "Собор Паризької Богоматері" юна ромулька Есмеральда. Що змусило Гюго звернутися в свому безсмертному творі до ромульського життя і традицій? Чи то романтичність молодого письменника, тогачасний настрій у літературі, чи пригнобленій стан цього народу - невідомо. Протягом життя ромуль постає перед нами надзвичайно яскраво й колоритно. За глибоким переконанням письменника, душевна велич і велика людяність владіє тільки зндолнем людям із низів суспільства.

Вулична танцювниця Есмеральда символізує моральну красу

народу. Вона втілює радість і красу земного життя, гармонію тіла і душі; вона повністю живе народним життям і дарує простим людям своє мистецтво, веселість і добrotу.

Взори толпі були приковані до неї, все руки разинуті. Одна танцювала під рокот бубна, її девствені руки високо висносились над головою. Тоненька, хрупка, з обнаженими плечами і зірдка мелькавшиши під юбочкою стрійними ножками, черноволоса, быстра, як оса, в золотистом, плотно облегнавшем її талию корсаже, в пестром разділівавши плаще, сияя очами, она казалася существо поистине неземним.

Також постає ще юна й чарівна дівчина перед читачами. Те середовище, в якому вона обертається, - саме дно, що кишиє каміками, жебраками та злодями. І ось - туди, в так зване королівство Арго, потрапляє один із героїв і йому загрожує шибениця. За конанім злодійського світу. Однак в останню хвилину з'являється несподівана надія.

- Постойте! - воскликнув он. - Чуть не забыл! По нашему старинному обычая, прежде, чем повесить человека, мы спрашивава-

ем, на найдется ли женщины, которая захочет его взять. Ну, дружище, это твоя последняя надежда. Тебе придется выбирать между потаскушкой и веревкой!

Етот циганський обычай, сколь ни покажется он странным читателю, весьма странно описывается в старинном англійском законодательстве...

В ту минуту среди аротинцев разделся крик:

- Эсмеральда! Эсмеральда!

Гренгуар (главный герой, якого хотіли повісити - З.П.) вздрогнув і обернувся в ту сторону, откуда доносились воглахи. Толпа расступилася і пропустила непрочінче поганство, спасливе поганство, ослепительное создание.

То была цыганка.

- Эсмеральда! - повторил Гренгуар, пораженный, несмотря на свое волнение, той быстрой, с какою это магическое слово связало все его сегодняшние впечатления.

Казалось, это удивительное существо простирило до самого Дворца чудес власть своего очарования и красоты. Аротинцы и аротинки безмолвно уступали ей дорогу, их зверескі лица как бы світлили от одного ее взгляда.

Своей легкой поступью она

зіграла рокму Груні з повісті російського письменника-класика Н. Лескова "Зачарований мандрівник" можна назвати типовою. Ромульську дівчину надзвичайною краси покохав до нестими граф. Він забрав Груні до себе і жив з нею як з дружиною. Але через деякий час дівчина набридла примітивом і розбещеною дворянину і тоді виїхала позбутися під Груні, не знаходить кращого виходу, як піти з життя.

Перша зустріч читана з Грунею відбувається тоді, коли добрея заміллюй Іван Север'яніч, слуга графа (главний герой твору й оповідач), потрапляє до ресторану, де народ веселиться під ромськими піснями. У минулому столітті в Ромульській музика була настільки

Адже спілки, скільки віддав граф Заруні - весь його маєток не коштував. Підшківниця, багату наречену, граф заточує дівчину в лісовий хатин, де стережуть її служниці. Та горда ромська душа реветься на волю: одного дня Груні відкідає і самотужки дістася до графського маєтку.

Правду казала Евгенія Семенівна (колишня коханка графа), що Груні "ведь не русская прохладная кровь с парним молоком, не успокоится смиренiem и ничего не простит ради прошлога." Втігна дівчою частіше скривила тяжким гріхом серед ромів. Та й покохала Груні графа: і ось, вона, обманута, покинута, не може змирітись зі своїм положенням і вирішує покінчити з усім

Ранивши серце, не уникнеш біди

Вродя жінка завжди була у шані. Невідмінно мілувались, від неї вітрачали голову, ладні були віддати останні гроши. Шкода тільки, що за цію красою не помічали вразливі душі. Часто, наситившись нею, викидали її на смітник. А душа плакала...

популярною, що жодна панська дівчина не обходилась без неї. І ось у цьому ресторані збралися не хтобудь, а найбагаті і найвпливовіші люди. І тут, наче марево, з'являється перед Север'янічом ромка надзвичайною краси... даже немілья описати її як женщину, а точно будто як ярка змея на хвості дівчата відівела дівчину від очей. Із неї пахло необъяснимо достигательное и за серце троєт, а я как услыхал тот самый ее голос,расчувствовалася". За спів обдаровував її до стокарбованцями асигнациями. В запальному танку, не тямлячи себе від щастя, слуга графа сипле на красуню Груні останні гроши. А треба сказати, що гроши були графські. Ось до чого можуть довести "циганські очі"!

А що далі? Вранці, відспіввшись після бурхливої ночі, слуга повстав з винуватим видом перед графом. І тут відбувається щось неймовірне: граф прощає розтрату. "Что тут за диво, что ты перед мной бросил, что при себе имел, я, братец, за нее то отдал, что у меня нет и не было... я за эту Грунью табор полсотни тысяч отдал". Груні продали графу, як дорогу річ. Цей момент демонструє положення прості жінки як у тодішньому суспільстві, так і в самому ромульському таборі.

Пройшов час, і граф почав соромитись своєї співмешканки, почала вона йому набридти. Та й позичені гроши, час повернати.

М.Шеліхова

приблизилась к осужденному. Гренгуар бил ни жив, ни мертв. Эсмеральда молча смотрела на него.

- Вы хотите повесить этого человека? - важностью обратилась она к Клонену.

- Да, сестра, - ответил король Альбанский, - разве только ты захочешь взять его в мужа.

Она сделала свою очаровательную grimace.

- Я беру его, - сказала она.

С шеи поэта сняли петлю и велели ему спуститься со скамьи. Он вынужден был сесть - так он был ошеломлен. Цыганский герцог

молча принес глиняную кружку. Цыганка подала ее Гренгуару.

- Бросьте ее на землю, - сказала она.

Кружка разлетелася на четыре части.

- Брат! - произнес цыганский король, возложив на их головы свои руки. - Она твоя жена. Сестра! Он твой муж. На четыре года. Ступайте.

Так незвичайне для нарадиції французьких ромів ми знаходимо у творі Віктора Гюго "Собор Паризької Богоматері".

Зоряна Попович

Адже спілки, скільки віддав граф Заруні - весь його маєток не коштував. Підшківниця, багату наречену, граф заточує дівчину в лісовий хатин, де стережуть її служниці. Та горда ромська душа реветься на волю: одного дня Груні відкідає і самотужки дістася до графського маєтку.

Правду казала Евгенія Семенівна (колишня коханка графа), що Груні "ведь не русская прохладная кровь с парним молоком, не успокоится смиренiem и ничего не простит ради прошлога." Втігна дівчою частіше скривила тяжким гріхом серед ромів. Та й покохала Груні графа: і ось, вона, обманута, покинута, не може змирітись зі своїм положенням і вирішує покінчити з усім

Románi Yag

A Roma Nép Újsága
Manusengero Romano Nyevipe

A lap a Nemzetközi Újjászületés alapítvány támogatásával jelenik meg

Romák Volócon

Volóc hegvidéki település.

E településen mintegy 25 roma ház található. Ezekben 160-an élnek. A legöregebb Zsinda László. Szerinte a XX. század elején jöttek ide. Zsinda László, minden össze 50 hrivnya nyugdíjat kap, habár ledolgozott több mint 25 évet.

Régen a romák dolgoztak. Vályogvetéssel foglalkoztak és kovácsok is voltak köztük. Munkájukért becsületesen megfizettek őket. Ma kilencven van munkája. Havonta 20 hrivnyát kapnak. Volócon található a legkisebb tábor. Mindegyik faházban él. De milyenek ezek a faházak? Egyszerű szoba - konyhás lakások. Decemberben mutatott a napír mégis volt olyan gyerek, aki félmelegül járt az utcán. A romák 30 ével ezelőtt egy futball pályán éltek. Onnan költöztek a mostani helyre. A romák egy kúrból isznak. Volóc romáinak többsége Lemberg környékén koldult. A krumpit, a lisztet, a cukrot haza hordják. Az élelmiszert a gyerekek segítségével szerzik be. A gyermekkre a segélyt nem kapják. Amikor ott voltunk, megkérdezük, hogy hol a bíró?

- A bíró a településen van - mondta Goga Vera.

- Goga Vera három gyerek édesanya. Befejzte a 11 osztályt, s a házkezelőségnél dolgozik. Havonta megkeres 20-30 hrivnyát. Lehet-e ilyen fizetésből elni. - Nem.

A férfi elvészett. A kormánytól kapott két autófát. Sajnos, nyugdíjai nem kap a férje után. Jó lenne, ha fel tudna jönni Ugvárra, akkor talán kapna valamilyen segélyt férje után. A három gyermekét nagyon nehezen neveli.

- 1939-ben születtem az ilosvai járási Zabolodnyén. Nemít Ivának hívtnak. 15 éve vagyok bíró.

- Amióta itt vagyok, sok minden történt a romákkal. Az embereket többször beviszik a rendőrségre. De csak azért, mert vashulladék gyűjtésével foglalkoznak. Elveszik azt a ki pénzt, amelyet azon keresnek. Többen nem kapnak gyermeksegélyt. Nincs szép házuk, egyszerű faházban élnek.

- Kaptak - e humanitárius segélyt?

- Kaptunk két évet ezelőtt. Adtak néhány zsák lisztet, cukrot és ruhákat.

- De ezután semmit.

- Van nálunk két gyerek, akiknek nincs szüleik, Mitrovec Anna és testvére. Jó lenne, ha gyerekeket örökbefogadnának.

A bíró, Namit Iván

- Kapnak - e földművelésre földet?

- Igen kapunk, mindegyik roma 5-10 ará földet.

De az első szántáskor, sok köt volt a földben, ezér nem tudták megművelni.

- Van - e ló a táborban?

- Van minden össze kettő, de vashulladék gyűjtésében nagy hasznát vesszük.

- Milyen a kapcsolat a település lakóival?

- A kapcsolat nem igen jó.

- Diszkrimináció ér minket minden oldalról.

Jó, hogy az asszonyok koldulnai járnak, mert ha nem járnának éhen halnának. Az asszonyok seprű kötessel foglalkoznak, amit a falvakban adnak el.

A romák többsége Lemberge jár koldulni.

- Milyen orvosi ellátásban részesülnek a romák?

- Elég jó. Belik Mária a körzeti orvos.

- Tavaly sajnos két gyermek halt meg.

Két lány tuberkolózisban szenved.

Iioskába járnak a gyerekek. Ketten vannak olyanak, akik befejezték a 11 osztályt.

A többiek is általános iskolát végzik el.

Horvát Bertalan.

A volói romák

Nemsokára itt a vége a XX. századnak. A romák sajónak nő a szerepe. Hol keressük a romák média kezdetét? Melyik országban, és milyen évben jelent meg először romák lap!

Az első romák lap (nincs bebizonyítva) ennek az információknak ténye a volt Szovjetunióban jelent meg 1926-ban „Roma levél”, amelynek a lényege a ABC-re utalt. 1927-ben a „Roman csillag” hetilap, és 1930-ban „Nejvo Drom” újság jelent meg. Az újságírók romák voltak, egy speciális tanfolyam végzősei. 1931-ben a csoport összehallott egy versválogatást, amelyet Roma csillagban, és a Nejvo Dromban kiadtak, így a világban első romák almanachja lett.

Bulgáriában a második világháború után jelent meg ez, igaz bulgár nyelven a Nejvo drom. A dolgozók a korrektorkkal együtt, romák voltak.

Igaz valaki azt mondja, hogy 1921-1923-ban Szliviniben megjelent egy bulgár nyelvű, a romák színesítettek lap.

A Románi karibánok hívták, ha hinni lehet a statisztikának, ez volt az első romák kiadása a világban. Sajnálatos módon, nem találtak hiteles dokumentumot a Románi karibánok kiadásáról.

Emilia Horváth szlovákiai etnográfus,

sokáig foglalkozott a bulgár romákkal. Több kötetben jelent meg a cigányok Csehszlovák Köztársaságban témájú műve 1958-ban Prágában látott napvilágát.

Az első cigány nemzetiségek Burgenlandban telepedtek le. Ezek a roma csoportok a nyelvükkel megtörtek. A XIX. században bevándorlók Szlovéniából, Macédoniából érkeztek.

Manapság a roma szó először Burgenlandban misén hangzott el.

1674-ben Kristóf gróf átadott Martin Szarkasznak egy okmányt, mely engedélyezte a romák letelepedését az ö feldjein, de Burgenland lakossága minden megtett annak az érdekében, hogy a roma családok ne találjanak otthonra Ausztriában.

A XVIII. század elején a romák helyzete

Az ausztriai romák a múltban és ma

Burgenlandban romlásnak indul. Ezek az emberek alá voltak vetve minden torturának. Engedélyezték, hogy hajtóvádászatot indítanak ellenük.

1726-ban megkezdték a roma gyerekek megesküdését. Mária Terízia színén híres volt kegytelenségeiről a romákkal szemben. 1733-ban antirona okmányt adtak ki, amely szerint a roma gyerekeket megfosztották családjaitól, és gárdzsó családokba helyezték őket. Bizonyos adatok szerint Burgenlandban 5300 romá volt, melyek közül 761 zenész, 4221 kovács, 79 a jobbágyoknak segítettek a lovakkal, 131 pedig koldultak.

II. József reformjai a még embertelenébbek voltak.

1738-tól betiltották a roma nyelv használata, és átvándorlás. A roma kovácsok számára engedélyezték a vándorlást, csak azokban a falvakban, melyben szükség volt kovácsra.

A XIX. század elejéről a magyar romák átvándorlása Ausztriába tiltva volt. Azonban Burgenlandban Németországból vándoroltak be a roma csoportok. 1873-as adatok szerint ismert az a tény, hogy a Mencendorf-bor partján éltek a lovárok. Kárpátjáról letelepült romák többsége földműveléssel kereste meg a kenyerét.

Az I. világháború idején sok romák szolgált az osztrák hadseregen. A harcképtelenek a gyárakban fegyverkészítésben segítettek.

Románi Csatorna

A II. világháború kezdetén közel 5000 romá volt ki hircsátva Burgenlandból koncentrációs táborokba. Közel 20 ezer romát gyilkoltak meg Auschwitz és Birkenau koncentrációs táboraiiban. Ebből 2760 romá ausztriai volt. Belülük 600-700 ember maradt életben. A háború végeztével, új csapások értek a romákat. Egyiknek sem volt személyigazolványa. 1984-ben a volt koncentrációs tábor Lackenbach helyén emlékművet emeltek. 1985-ben Zalcburgban a megkizárt romák emlékére állítottak emlékművet. A kisebbségi törvényben, amelyet Ausztria elfogadott, a romákról nem tettek előírásat.

Azonban Burgenlandban az etnikai nyomás csak nő. Diszkrimináció hatását a roma gyerekek is érzik.

1990-ben a romák helyzete valamivel javult - megkapták a kisebbségi státusz. 1989-ben az Oberverdő körzetében létre jött egy roma szervezet

Roma und Sinti - Veren zur Forderung von Zigeunern., és 1991-ben Bécsben a romák szervezet a Roma központ, és Osztrák romák. A következő évben létre jött még egy szervezet, „Verban Österaihiszien Sinti”. Az elnöke ennek a roma szervezetnek Rudolf Sárkózi le..

Kocsis Miroslávia
Fordította N.B.

A roma újságírás története

drom. A dolgozók a korrektorkkal együtt, romák voltak.

Igaz valaki azt mondja, hogy 1921-1923-ban Szliviniben megjelent egy bulgár nyelvű, a romák színesítettek lap.

A Románi karibánok hívták, ha hinni lehet a statisztikának, ez volt az első romák kiadása a világban. Sajnálatos módon, nem találtak hiteles dokumentumot a Románi karibánok kiadásáról.

Emilia Horváth szlovákiai etnográfus, sokáig foglalkozott a bulgár romákkal. Több kötetben jelent meg a cigányok Csehszlovák Köztársaságban témájú műve 1958-ban Prágában látott napvilágát.

Otokár Zeman, a Csehszlovák Kommunista Párt tagja, akkor ezt mondta:

- Meg kell figyelemi a cigányok rosszul viselkednek. Marxista-leninista nézet szerint a cigány nem alkot népet, sokat beszél a közöktársasáról, s még újságot is akar kiadni.

- Nevetéses az is, hogy a cigány helyet romának hívja magát.

A 70-es években megijenítik a „Romano ill”. Ebben az időben Szlovákiában megijenít egy jobb minőségű lap (jobb papír, nagyobb formát, és színes), a „Romen”. De mindenki megszűnt. (Folytatás a következő oldalon)

Roma sorsok – sorsfordító romák

A zene szárnyain

Prímásportré: Jászberényi Kovács László

A zene szinte egyidős a beszéddel, alkalmas arra, hogy érzelmeket tolmasoljuk. A zenés étermekből, vacsorázó helyekből, ahol zenét szolgáltatnak, mára már csak itt-ott maradt mutatóban. Ilyen hely a Margit-híd Budai hídfőjénél a Páris étterem, amely intim világításával és fülbemászó zenéjével csalogatja a vacsoravendégeket.

Itt muzsikál zongoráskérettel Jászberényi Kovács László, aki hatalmas termetet ellenéről olyan lágy lirai hangokat csal ki a hegedű húrjaiból, hogy "olvadóni" kezd tőle az ember lelke, s továbbának a gondok problémákat.

Jászberényi Kovács László édesapja híres nagybögös volt. Muzsikált Karcagon, Debrecenben, Kecskeméten, és Budapesten, olyan hírességekkel mint Suha Balogh József és Vidák József.

Laci hat éves korában kezdték el muzsikálni. Órdógh Ilona volt az első hegedűtanára Jászberényben. Később Budapestre költözött család. Természetesen volt, hogy Laci a Rajkó zenekarban folytassa tanulmányait Farkas Gyula bácsa keze alatt. Öt évet töltött a Rajkó zenekarban. Szivesen emlékezik privát tanáraira, Hoffman Péterre és édesapjára által nagyrá becsült Boros Lajosra, akinek a "szárnyai" alatt tanulta meg a szakmai rejtelmet. Sokáig terépmás volt a zenekarban. Amikor levizzsgázolt, Boros Lajos zenekarában muzsikált. Később játszott időjáró Sándor zenekarában. Az első külföldi útja Vörös Kálmán zenekarával kezdődött 1964-ben. Bejárta Európát: Párizst, Ausztriát, volt Dubajban és Színgáprában unokaöccsével, ifj. Sánta Ferencrel. Jászberényi Kovács Lászlónak az első házasságából egy fiávan, aki legnagyobb sajnálata nem lett zenész, a szobafestő és autófényező szakmát választotta. Két szép unokája van. Virágzik az aranyerdő címmel jelent meg a kazettája.

Lungo Drom

Tanuljuk a roma nyelvet

O Petalo

Jekfar varekaj, varikana, kana o cino grupo karing to baro foro zhala, dikhla tele o Raj pej phuv. Ando praxo pe'k phago petalo keconape leske jakha.

Phlena le Petrosek:

Leles opre sigo, muro lasho manush!

O Petro tunna pi kodi gindylaspe, che mishto shaj si kodoxeske, kon la lyumka Raj silo.

Nasthig phenas, ke zurales fajolasles, kana o Raj das duma leske, thaj kerla peske kashuke kan, chi bandiola pala o petalo.

Barem tavlas somnakuni angrusnyi! – gindyl ande peste – de pala ek phago petalo...?

Boldelpe o Petro vi akorde, vi intya, sar te chi zhanlas, karingal shunel e vorba.

Baro-j Rajesko tirelmo, haj bandiola voj, lela opre o petalo. Na pe buteste resen andre ando foro, zhan devorta kaj o sastari, kon jekfarsa delle trin xarkune love pala o petalo.

O Petro zhutuyarel te shon le love pe kattyi riga, sode zhene sile, de o Raj chi pushavel

lenca chek lovo, pala sol trin kinel lole kireshi. Tumna kattyi kireshi lela o Raj, sode pala trin xarkune love aba te den sittyle. Sholle andel zubonoski posoty.

Szavak

petalo – patkó	bárem – legalább
phago-i-t – törött	akorde – erre
kecolpe – magakad	vorba – beszéd
lyúma – világ	sostari – kovács
duma del – szól	hacil – kapkod
kashuko-i-e – süték	phagel – tör
trush – szomjúság	khinyárel – fáraszt
xarkom – réz	sakattyivar – mindannyiszor
kiresha – cseresznye	patyivarel – megbecsül

A roma újságírás története

(Folytatás)

A következő 15 évalattal nem jelent meg újság Cseszvákiában. Szokolovában 1988-ban egy fiatal ügyész, Emil Csuka (ma a Nemzetközi Roma Unió elnöke), aki megjelentetett két brosúrát a „Romani libben”. 1989-ben a nyomdába került az első lap, „Lacho lav”.

A demokráciával elindulnak a periódikus kiadások. Brenben egy negyedikus gimnázista Jármiha Belazsóva kiadja Roma adadzsiveszt.

N. Herceg. Fordította H.B.

A roma kivándorlás mértéke Európa stabilitását veszélyeztetheti ENSZ jelentés a roma migrációról

2000. december 11., hétfő — Az ENSZ Menekültügyi Föbizottsága (UNHCR) a roma migrációról szóló friss jelentés szerint az utóbbi években felerősödött roma kivándorlás a húszas-harmincas évek óta Európa stabilitását leginkább veszélyeztető jelenségek egyike lehet. A jelentés adatai szerint az év első nyole hónapjában Európába és Észak-Amerikába kivándorló 14100 meneküttel radikálisan meugrott a benyújtott menekültkerelmek száma: harmadával az előző év hasonló időszakához képest. Tavaly csak Kanadában 1581 kérelmet nyújtottak be magyar állampolgárok — közülük gyarapítóan a legtöbben romák, az elbírált kérelmek 16,4 százalékát fogadták el.

"A kelet- és közép-európai rendszerváltások óta a roma közösségek többségi társadalomhoz képest növekvő mértékben marginalizálódnak. Ez, és a szocializmus éveiben szunyogád és elfojtott cigányellenes érzelmek nyílt, olykor erőszakos kifejezéde a roma közösségek egyes tagjait arra vezette,

hogy más országokban keressék boldogulásukat és biztonságukat" — áll a UNHCR a roma menekültkerelők száma: nem szükséges, hogy a helyi lakosság súlyos diszkriminációt vagy más sértő magatartást tanúsít, és ezt a hatóságok tudomásul veszik, vagy alkalmatlannak bizonynak arra, hogy hatékony védelmet biztosítanak ez ellen. A jelentés úgy fogalmaz: „bár annak ellenére, hogy a romák kelet-közép Európában gyakran a diszkrimináció, és olykor erőszakos cselekmények áldozatai, helyzetük ezen országokban nem teszi automatikusan szükségesnek menekültstátszuk megadását, ugyanakkor üldözötetést eredményezhet az, ha a diszkrimináció nem súlyos, de gyakorisága révén összejöndök".

E formula alapján fogadták el jó néhány Kanadába kivándorló roma kérelmét is: esetükben bizonysítottan látták, hogy a munkahelyi megkülönböztetéstől a lakkatási diszkrimináció át az iskolai elkülönítésig terjedő diszkrimináció megalapozta azt.

Bernáth Gábor — Roma Sajtóközpont (RSK)

Ország	Folyamaton Az év elején	Az év során beadott	1999-ben hozott döntések				Folyamaton az év végén	Elfogadott menekültstátsz (%)
			Elfogadott	Elutasított	Márként lezárva	Összesen		
Belgium		11	-	-	-	-	-	-
Kanada	896	1581	74	378	503	955	1528	16.4
Németország	-	34	-	53	73	-	-	0.0
Irország	-	10	-	6	-	8	-	0.0
Hollandia	-	23	-	28	-	28	-	0.0
Spanyolország	-	5	-	5	-	5	-	0.0
Svédország	-	7	-	5	-	7	-	0.0
USA	61	23	6	10	34	50	34	37.5

* pl. elhunyt, vagy kérelmek elbírálása előtt elhagyta az országot.

Cson 140 roma ház található. A családok egyharmada nehez körülmenyez között él. Bementünk Horvát Gréta lakására, mely egyetlen egy szobából áll. A házigazga több mint 18 évet él ukrán feleségével, aki Volinszkból származik, s öt gyermek édesanyja. A legidősebb fiú, aki több, mint harminc éves. Nemrég tért haza kisfiával, Gézával. Az ifj. Géza nem jár iskolába, de ukrán mellett, a magyar nyelvet is ismeri.

A hetedikes fiú nehéz családi körülmények miatt nem jár iskolába.

Horvát Gézának a háza tó partján található, be jár a patkány.

A 16 tagú Balogh család két sarja.

Balog Erzsébetnél sem rozsásabb a helyzet. A 16 tagú család asszony egy kis házból él.

Nagyok nehez a tó partján található, be jár a patkány. A horvát Gézának a háza tó partján található, be jár a patkány.

A Horvátok a házuk előtt.

shoz fordulni. Gyerekeink nem járnak iskolába. A házban sok a patkány. A tó partján élő idősebb néni, nem tud foglalkozni a nagy családal. Nincs munkahetőség számunkra.

Jó lenne, ha házunkat képes lennénk átépíteni egy kicsit előbre.

Ott a szép a hely. Földművelésre is alkalmas a tó partján.

Mit veszek két ár földbe?

Ennyi vettünk, azt aratjuk le.

Nemrég jobb a helyzet Saláta Péter családjában sem. Nem elég, hogy egy kis házból él, de munkája sincs. Az élete olyan mintha mint nem is létezne. Nem elég, hogy a tópartján

él, de rossz a háza is. Mindössze egy ár földje van, amit megművel. Szép zöldségekre lettem figyelmes. Fjodor Okszana, városparancsnok helyettese azt mondta, hogy segélyt adnak nekik.

Jó volna, ha Saláta Péternek lenne munkája. A városparancsnok azt mondja, hogy adnak nekik fizetést. Több mint 30 autó fáról beszél. Sajnos, Péter fát is megfizeti. Az egyik gerenda, ami házban van, elkoporthadt, és így vigyázni kell, nehogy valakit baleset érjen. Péter munkanélküli segélyre állt. Jó lenne, ha munkanélküli segélyt kapna így, egy kis pénzhez jutna.

A legrosszabb ház, a Szálka Béla háza. Mindössze egy szobából áll. Ebben él feleségével. A ház rosszul fedett. Jó lenne ha, romák segítenének nyáron befedni.

Szálka Béla már nem fiatal, de nyugdíjat még nem kap. Hogyan lehet ilyen körülmenyez köztött elni? Nagyon nehezen.

Kérdezem dolgozott-e a múltban. Sokat dolgoztam a vasuton.

Fjodor Okszana erre ezt feleli: Nincs seholnán egy kis pénz szereznivaló.

Nemrég sikeres Molnár Máriát és családját, akinek a háza lerombolódott, elhelyezni egy Szlovákiába költözött ember lakásába.

Ebben a házban csak ideiglenesen lesznek, majd később egy többszintes házba elhelyezni őket.

N.B.

ВИВЧАЄМО РОМСЬКУ МОВУ

Урок сімнадцятий

Творення множини іменників

Пригадаймо!

Іменники, що означають один предмет, стоять один.

Іменники, що означають два й більше предметів, стоять у множині.

Множина іменників ромської мови твориться наступним чином:

* у власне ромських іменників із нульовим закінченням та у жіночих з будь-яким закінченням множина утворюється за допомогою закінчення -а / -я.

Наприклад:

Од.	Мн.
о пігра - о	о піграли - а
о кер - о	о кери - а
е плен - б	о плен - я
е чіп - о	о чіп - а
е роми - і	о роми - я
е гіл - і	о гіл - я

* у власне ромських іменників чоловічого роду із закінченням на голосну, множина утворюється за допомогою закінчення -е.

Наприклад:

Од.	Мн.
о ракл - о	о ракл - е
о чар - о	о чар - е
о чав - о	о чав - е

* у запозичених іменників множина утворюється з дубльшого за допомогою закінчення -а.

Наприклад:

Од.	Мн.
о автобус - іс	о автобус - і
е поштарк - а	о поштарк - і
е лавут - а	о лавут - і

Права. Наведені іменники поставте у множині і запишіть. Виділіть позначкою закінчення іменників у множині.

Зразок: кашт - кашт - а.

Браді (вид), товер (сокира), ірка (зошиг), напала (мавла), васт (рука), доктор (лікар), вачан (общанка), зарос (замок), зумін (суп), піл (лісіна), бургін (ріпа).

Словничок:

о пігра -	брат	о чаро -	миска
о кер -	дім, будинок	о чаво -	ромський
е плен -	сестра	о чіп -	хлопець
е чіп -	мова	о автобус -	автобус
е роми -	дружина	о поштарк -	поштар
о ракло -	не ромський	е лавут -	скрипка
	хлопець	о кашт -	дерево

Рецепт ромів Молдови

Голубці по-ромськи

Тушку потрошеної індикі дрібно рулять і змищують з 300 г вареного рису. Додають цибулю, томати, червоний болгарський перець. Овочі повинні бути сирими. Суміш загортують у листя винограду і складають на дно каструлі. Зверху заливачкою соленою кіп'яченою водою і туштіться до готовності.

АНЕКДОТЫ

Судья цыгану:
- Будуй, почему вы нигде не живете?

Тот отвечает:

- На вокзале жил, на автовокзале жил, сейчас в тюрьме живу. Неужели недостаточно?

Ф Ф Ф А

Заведующий фермой -
цыганке:
- Думаю, что ловлю тебя

с комбикормом в последний раз.

- А разве вы уходите на пенсии?

Ф Ф Ф А

Судья:
- Вы считаете себя виновной в краже двух гусей?

Цыганка:

- Я не могу сказать, что я их украла, - я хотела спасти их от неминуемой смерти!

Ведь хозяин наверняка за-

резал бы их себе на обед.

РОМАНІ ЯТ

Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
РЕГІСТРАЦІЙНЕ СВІДЧОЦТО Зг 173 від 26 лютого 1999 р.

Шеф-редактор Аладар АДАМ
Редактор Евгеній Навроцька

Редакція не зважає подібні позитивні автори... За точність наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право вимагати з мову і скористувати матеріали.

Повний або частковий передрук матеріалів дозволяється лише з посиланням на "Романі Ят".

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: м.Ужгород, вул.Тельмана, 1/48а,
телефон: 1-58-05.
E-mail: romaniyag@mail.uzhgorod.ua

Віддруковано в Ужгородській міській друкарні, вул. Руська 13.
Умовн. друк. арк. 2,5. Тираж 2500. Зам. № 2999

Казка про рибака та рибку

Жили якось у халупі біля синього моря старий із старою. Дід ловив неводом рибу, а баба пряла пряжу. Закинув одного разу у море він невід, - прийшов невід з травою морською. Як утретє закинув він невід, - витяг однією рибку, золоту не просту. Понала риба благати людським голосом: "Відпусти мене, діду, до моря! Дорогий за сібе дам відкупу!"

Здивувався старий і відпустив золоту рибку. Ще й сказав їй: "Бог з тобою, рибко! Мені твою відкупу не треба, іди собі в сине море".

Повернувся старий до старої і розповів про те, що сталося.

Почала баба діда ляяті: "Ой і недоте-

па ж ти! Не зумів відкупу з риби взяти!

Було б взяти з неї хоч корито, бо наше геть вже розкололось".

Пішов дід до синього моря й став кликати золоту рибку. Припливла рибка й спітала: "Чого тобі треба, дідуся?" Старий уклонився і тай каке: "Змілуйся, рибко! Бач, стара моя все докоре, не дae менi, старому, спокою: потрібно тiй новкіньке корито". Мовила золота рибка: "Не журися, буде вам корито."

Повернувся старий до старої, а в неї новкіньке корито. Та ще дужче стара докоре. "Ой і недотепа ж ти! Випроси, тепінно, корито! Яка з ньюго користь? Повертайся, дурно, до рибки, уклонися їй, випроси хату!"

Пішов дід до моря, почав кликати рибку. Припливла до ньюго рибка й питає: "Чого тобі треба, дідуся?". Старий уклонився і каже: "Змілуйся, рибко! Ще дужче стара мене лає! Хату просить баба сварливі!" Рибка на це: "Не журися, іди собі з Богом. Буде вам хата". Пішов дід додому в нову хату, а стара давай ще дужче дорікти: "Ой і недотепа ж ти! Випроси, тепінно, хату! Повертайся, вклонися рибці вже не хочу я бути селянкою, хочу бути вельможною дворянкою!".

Пішов дід до моря, почав кликати рибку. Припливла до ньюго рибка й питає: "Чого тобі треба, дідуся?". Старий уклонився і каже: "Змілуйся, рибко! Бач, стара моя зовсім здуріла: вже не хоче бути вона селянкою, хоче бути вельможною дворянкою". Мовила на це золота рибка: "Не журися, іди собі з Богом".

Повернувся старий до старої. Що ж він бачить? Високі хороми, а на ганку стоять його баба в соболівій шубі. Перед нею дбайливі слуги. Каже дід до своєї старої: "Здрасть, добродійко! Вже ж теперечки ти вдовольнилась!". А стара на нього як гримне, тай у стайню до коней послала.

Тиждень, другий минає, - ще дужче баба здуріла, знав до рибки діда посилася: "Вже не хочу бути я дворянкою, хочу бути вільною царицею". Дід злякався: "Що ти, бабо, чи ти сказала із?" "Іди до моря, добром тобі кажуть: не схочеш - неволею підеш!"

Почавалася старенький до моря. Припливла до ньюго рибка, спітала: "Чого тобі треба, дідуся?". "Змілуйся, рибко! Знову баба моя вередує хоч бути вільною царицею". "Не журися, іди собі з Богом. Буде царицею бабі".

Дід повернувся до старої. Що це? Царський палац, за столом сидить вона - цариця, служать їй бояри та дворянки, наливають вина заморські, навкруги грізна сторожа.

Ось і тиждень, і другий минає, баба геть здуріла: царедворців по діда посилася: "Повертайся, старий, до рибки, вже не хочу я бути царицею, хочу бути володаркою морською і щоб служила мені рибка золота і була в мене на побігеньках!".

Не наслімився дід сперечатися. Пішов до моря. Знову припливла до ньюго рибка, спітала: "Чого тобі треба, дідуся?". "Змілуйся, рибко! Вже не хоча бути царицею, хоче бути володаркою морською. І щоб ти сама їй служила, і була в неї на побігеньках". Не сказала нічого рибка, лиш хвостом по воді майнула і сковалася у глибокому морі.

Пішов дід додому. Глянув - аж перед ним халупа, на порозі сидить його баба, а перед нею - розколоте.

Казка О.С. Пушкіна.

Стилістична обробка Наталії Герцег.

Ілюстрація з книги Х. Кючукова

«Amari romanii luntja».

Параміса пало мацгарі тгай мацгі

Джівенас андо цікно кгероро паша галбено баро пай птуро тгай пгурі. О птуро хутлілас андо пай мацген ай е пгурі е бавовна кіделас. Чігда еквар андо баро пай е трахін (стіку), - ай цирдас аврі паескі чік. Погдійто разо чігда е трахін, - ай цирдас аврі сомнакуне мацгес. Е мацгорі лас те ворбі манушкане гангоса (гласоса): "Мук ман, пгур, андо баро пай! Бут барваліте тут дава!". Чудеслас о птуро ай мухлас ла мацга андо баро пай!

Авлас кгейре о птуро ай пгелен песка пгураке, со сас леса. Е птуро лас ле пгурес те дел армая (кошепр). "Ту діло сан! Чі мангляла мацгатар барваліте! Ти мангланаєш біл латар балай, ба амарі балай пгурег".

Гейлас о птуро ко баро пай ай лас те акгарел ла сомнакуне мацгі. Авлас е птуро амчіг пгучел: "Со трубуй тут, пгур?" О птуро банділас джі кай е пгув ай пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Мангалов балай! Саві латар хасна?! Джі палу пале діла! Бандлов ла мацгаке ай мангі латар кгер!"

Гейлас о птуро ко баро пай ай пгелен ла мацгаке. Авлас е птуро е манчіг пгучел: "Со трубуй тут, пгур?" О птуро банділас джі пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Зоралес е птуро армая дел ман! Кер мангал е жаждавлі пгур!". Е манчіг пгелен: "На пгагер тіро шейро, пгур, авла тумен кгер!"

Гейлас о птуро ко баро пай, вініел ла мацгора. Авлас ко птуро е мацгорі ай пгучел: "Со трубуй тут, пгур?" О птуро банділас джі пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Зоралес е птуро цалком ділялас чі камел те авел гавутуні, камел те авел барі раї". Пгелен е сомнакуне мацгі: "На пгагер тіро шейро. Авла тумен кгер!". Гейлас о птуро ко баро пай вініел ла мацгора. Авлас ко птуро е мацгорі ай пгучел: "Со трубуй тут, пгур?" О птуро банділас джі пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Чі дел ман трайо е птуро: камел та вел тгагарі".

Авлас ко птуро кгейре. Ай дікгел! Баро кгер ай по ганко тордоль є птурі анде країцко шуба (губа). Паша лате слуги (інаша). Пгелен о птуро ла пгураке: "Ланго дес, туке! А канак туке мішто?". Е птуро лас те цілі пе лесте ай бчялдас лес андо ішталово. Накліп ек курко, дуй, - е птуро цалком ділялас чі камел бчялдас пгур: "Птуро, джа, кай е мацгі, пгел лаке: чі камав та вав тгагарі, джа - зораса

діягара!". Гейлас о птуро ко баро пай ай акгарел ла мацгаке. Авлас е мацгі ай пгучел: "Со трубуй тут, пгур?" О птуро банділас джі пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Чі дел ман трайо е птуро: камел та вел тгагарі".

На пгагер тіро шейро, пгур, авла. Джі діягара!

Авлас ко птуро кгейре. Ай дікгел! Тгагарескі кгер, пала месала бешел тгагарі. Паша лате баре ряй ай ряксіні, хан хабената ай пгел лаче моля. Круял пала лате лаке кетані (слугадя). Ек курко, дуй курко наклас. Е птуро цалком ділялас чі камел бчялдас пгур: "Птуро, джа, кай е мацгі, пгел лаке: чі камав та вав тгагарі, камав та вав е сомнакуні мацгі ай т'авел вай манге служниця (інашкін)!".

О птуро діягара ла пгуратар.

Гейлас о птуро ко баро пай ай акгарел ла мацгаке. Авлас ко птуро е мацгорі ай пгучел лестар: "Со трубуй тут, пгур?". О птуро банділас джі пгелен: "Мангав тут, мацгорі! Аба чі камел та вел тгагарі, камел та вел паескі імператріца". Гой ту лаке т'авес служниця! Чі пгендас кганчі е мацгі, хуклас дур андо баро пай ай гарудлас.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша лате - е пгагерді балай.

Гейлас о птуро кгейре. Дікгел - англа лесте о чоро кгер, паша чоро кгер бешел е птуро, паша л